

Kijk op multifunctionele landbouw

Omzet 2007-2020

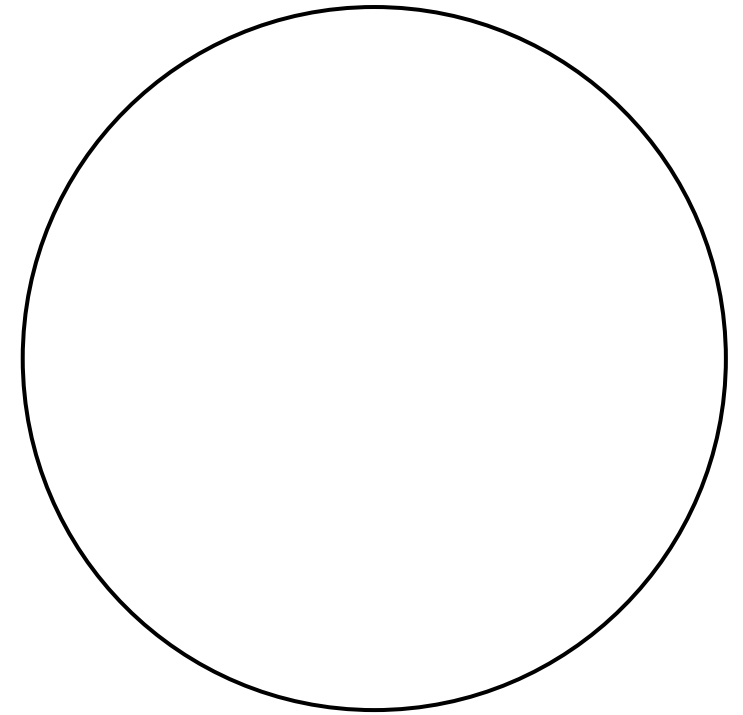

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Ministerie van Landbouw,
Natuur en Voedselkwaliteit

In de reeks 'Kijk op Multifunctionele landbouw' is onderzoek gedaan naar de omzetontwikkeling van multifunctionele landbouwbedrijven voor de periode 2007-2020. De belangrijkste resultaten hiervan zijn per activiteit samengevat in deze brochure. De omzetcijfers zijn in kaart gebracht op verzoek van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en gefinancierd via het programma BO-43-115-035. Het onderzoek is uitgevoerd door onderzoekers van Wageningen University & Research, werkzaam bij Wageningen Economic Research en Business Unit Open Teelten.

Kijk op multifunctionele landbouw

Omzet 2007-2020

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Meulen, van der, Harold, Jakob Jager, Daniel de Jong, Rob Stokkers, Gabe Venema en Marcel Vijn, 2022. *Kijk op multifunctionele landbouw; Omzet 2007-2020*. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2022-030. 26 pp.

Februari 2022

Verwijzen naar deze publicatie:

Meulen, van der, H.A.B. et al., 2022. *Kijk op multifunctionele landbouw; Omzet 2007-2020*. Wageningen, Wageningen University & Research, Rapport 2022-030. 26 pp.

Contact: Harold van der Meulen: harold.vandermeulen@wur.nl of 0317-484436

Dit rapport is gratis te downloaden op <https://doi.org/10.18174/568136> of op www.wur.nl/economic-research (onder Wageningen Economic Research publicaties).

© 2022 Wageningen University & Research

Postbus 29703, 2502 LS Den Haag, T 070 335 83 30, E communications.ssq@wur.nl, www.wur.nl/economic-research.
Wageningen Economic Research is onderdeel van Wageningen University & Research.

Dit werk valt onder een Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel 4.0 Internationaal-licentie.

© Wageningen Economic Research, onderdeel van Stichting Wageningen Research, 2022

De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken maken. Materiaal van derden waarvan in het werk gebruik is gemaakt en waarop intellectuele eigendomsrechten berusten, mogen niet zonder voorafgaande toestemming van derden gebruikt worden. De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met het werk van de gebruiker of het gebruik van het werk. De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.

Wageningen Economic Research aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Wageningen Economic Research is ISO 9001:2008 gecertificeerd.

Fotografie: Julie Krisman, Monica Saman - van den Berg, LTO Nederland

Bron Kaarten: CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research

Inhoud

Samenvatting.....	7
Zorglandbouw	11
Agrarische kinderopvang.....	13
Boerderijverkoop	15
Recreatie.....	17
Boerderijeducatie.....	19
Agrarisch natuurbeheer	21
Klantvraag en onderzoeksopzet	23

Ook verschenen in deze reeks:

Kijk op multifunctionele landbouw; Omzet en impact 2007-2013. edepot.wur.nl/317952

Kijk op multifunctionele landbouw; Verkenning van de impact 2013 en 2011. edepot.wur.nl/317547

Kijk op multifunctionele landbouw; Omzet en impact 2007-2011. edepot.wur.nl/202948

Kijk op multifunctionele landbouw; Omzet en impact 2007-2009. edepot.wur.nl/151907

Kijk op multifunctionele landbouw; Omzet en impact. edepot.wur.nl/5365

Kijk op multifunctionele landbouw; Ontwikkelingen per provincie. edepot.wur.nl/166550

Kijk op multifunctionele landbouw; Omzet en omvang. edepot.wur.nl/150889

Kijk op multifunctionele landbouw; Verkenning van de impact. edepot.wur.nl/150890

Kijk op multifunctionele landbouw, omzet en impact; Achtergronddocument. edepot.wur.nl/5974

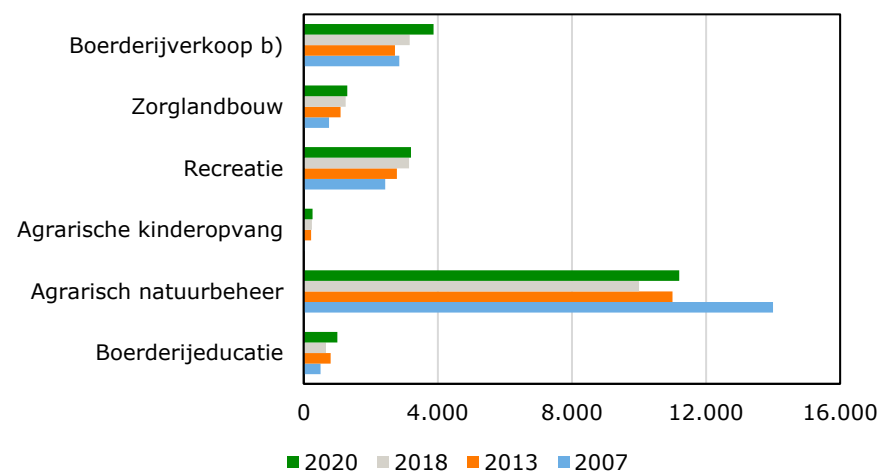
Kijk op multifunctionele landbouw, omzet en impact; Achtergronddocument driemeting 2013 edepot.wur.nl/353671.

Samenvatting

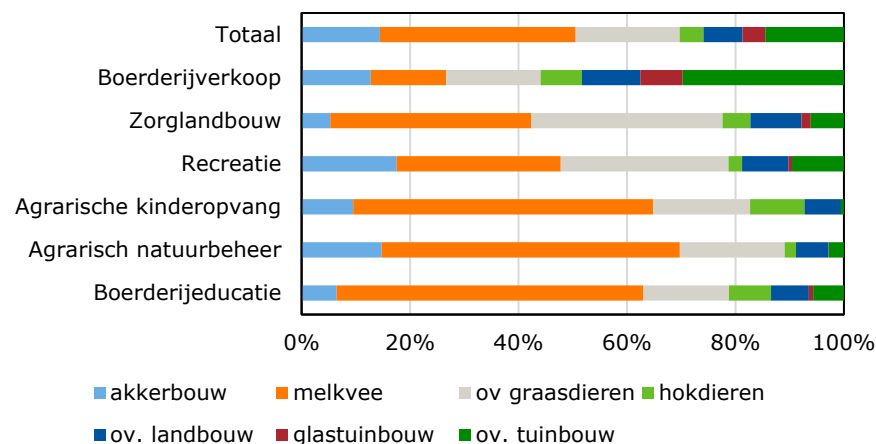
De omzet in de multifunctionele landbouw in Nederland is ondanks de coronapandemie tussen 2018 en 2020 gestegen met 15% tot ruim een miljard euro. Dit blijkt uit recent onderzoek van Wageningen University & Research in de reeks 'Kijk op multifunctionele landbouw' in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Op veel land- en tuinbouwbedrijven worden niet alleen dieren gehouden en/of gewassen geteeld. Ongeveer 30% van de agrariërs pakt ook andere activiteiten op zoals zorglandbouw, kinderopvang, boerderijeducatie, boerderijverkoop, natuurbeheer en/of recreatie. Hierdoor krijgt het bedrijf een multifunctioneel karakter.

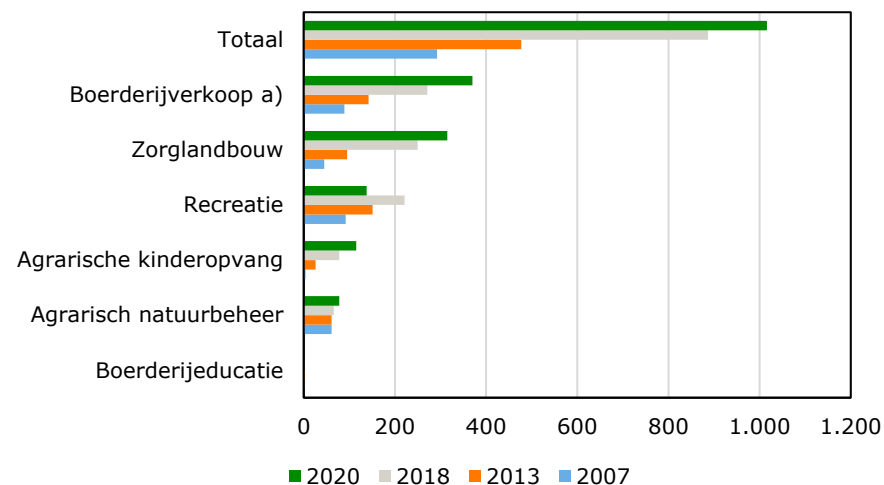
Aantal bedrijven met multifunctionele activiteit, 2007-2020 a)
 a) Het totaal aantal multifunctionele bedrijven is niet de som van de aantallen per activiteit. Meerdere bedrijven hebben meer dan een activiteit per bedrijf;
 b) Sinds de meting van 2018 wordt seizoensverkoop langs de weg van een aantal versproducten meegenomen.

Multifunctionele activiteiten komen in het algemeen relatief vaak voor op melkveebedrijven (36%), overige graasdierbedrijven (19%), vollegrondstuinbouwbedrijven (15%) en akkerbouwbedrijven (14%). Hierbij zijn melkveebedrijven relatief sterk vertegenwoordigd bij boerderijeducatie, agrarisch natuurbeheer en agrarische kinderopvang, overige graasdierbedrijven bij zorglandbouw en recreatie en vollegrondstuinbouwbedrijven bij boerderijverkoop.

Verdeling multifunctionele activiteiten over bedrijfstypen, 2020
 CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

De betekenis als economische activiteit van multifunctionele landbouw voor Nederland is de afgelopen jaren verder doorgroeid. De omzet van de multifunctionele landbouw wordt in 2020 geschat op 1.015 miljoen euro: een toename van 130 miljoen euro ten opzichte van 2018. In 2007, toen de eerste meting plaatsvond, bedroeg de omzet een kleine 300 miljoen euro. Als gevolg van de coronamaatregelen is bij recreatie en boerderijeducatie echter geen omzetgroei, maar juist een forse daling.

Totale omzet in mln. euro per multifunctionele activiteit, 2007-2020 a)
 a) Sinds de meting van 2018 wordt seizoensverkoop langs de weg van een aantal versproducten meegenomen.

Grootste omzet in boerderijverkoop

Er zijn grote verschillen in omzet tussen de zes onderscheiden multifunctionele activiteiten. Boerderijverkoop is in 2020 met 370 miljoen euro de grootste activiteit, gevolgd door zorglandbouw (315 miljoen euro) en recreatie (138 miljoen euro). Daarna volgen agrarische kinderopvang (115 miljoen euro) en agrarisch natuurbeheer (78 miljoen euro). Boerderijeducatie levert verreweg de kleinste bijdrage en was als gevolg van corona beperkt tot 0,1 miljoen euro.

Door de Covid-19-pandemie zien we over de hele linie een omzetstijging in **boerderijverkoop**, zowel in het aantal bedrijven als in de omzet per bedrijf. De grootste stijging doet zich voor bij het aantal kleine verkooppunten langs de weg. Maar ook het aantal grote kramen langs de weg, kleine en middelgrote boerderijwinkels, grote boerderijwinkels en bedrijven die leveren aan huis is gestegen.

De verdere omzetgroei bij **zorglandbouw** komt voort uit een lichte toename van het aantal zorgboerderijen, verdere professionalisering door groei binnen bestaande activiteiten (meer cliënten, hogere bezettingsgraad) en het aanbieden van zwaardere vormen van ondersteuning voor volwassenen en woonzorg.

Recreatie werd zwaar geraakt door de Covid-19-pandemie. In het voorjaar was er een lockdown en werden hele regio's gesloten voor recreatie. Dat is juist de periode waarvan veel aanbieders het moeten hebben omdat veel Nederlanders in de zomer traditioneel naar het buitenland gaan. Daarentegen brachten veel Nederlanders vanwege de onzekere situatie in de zomer hun vakantie door in eigen land en is in die periode de omzet enigszins gestegen. Groepsaccommodaties hebben een heel slecht jaar gehad: de bezettingsgraad jaarrond daalde van 35% naar 10%. Voor de sector als geheel was er een omzetsdaling van 38%.

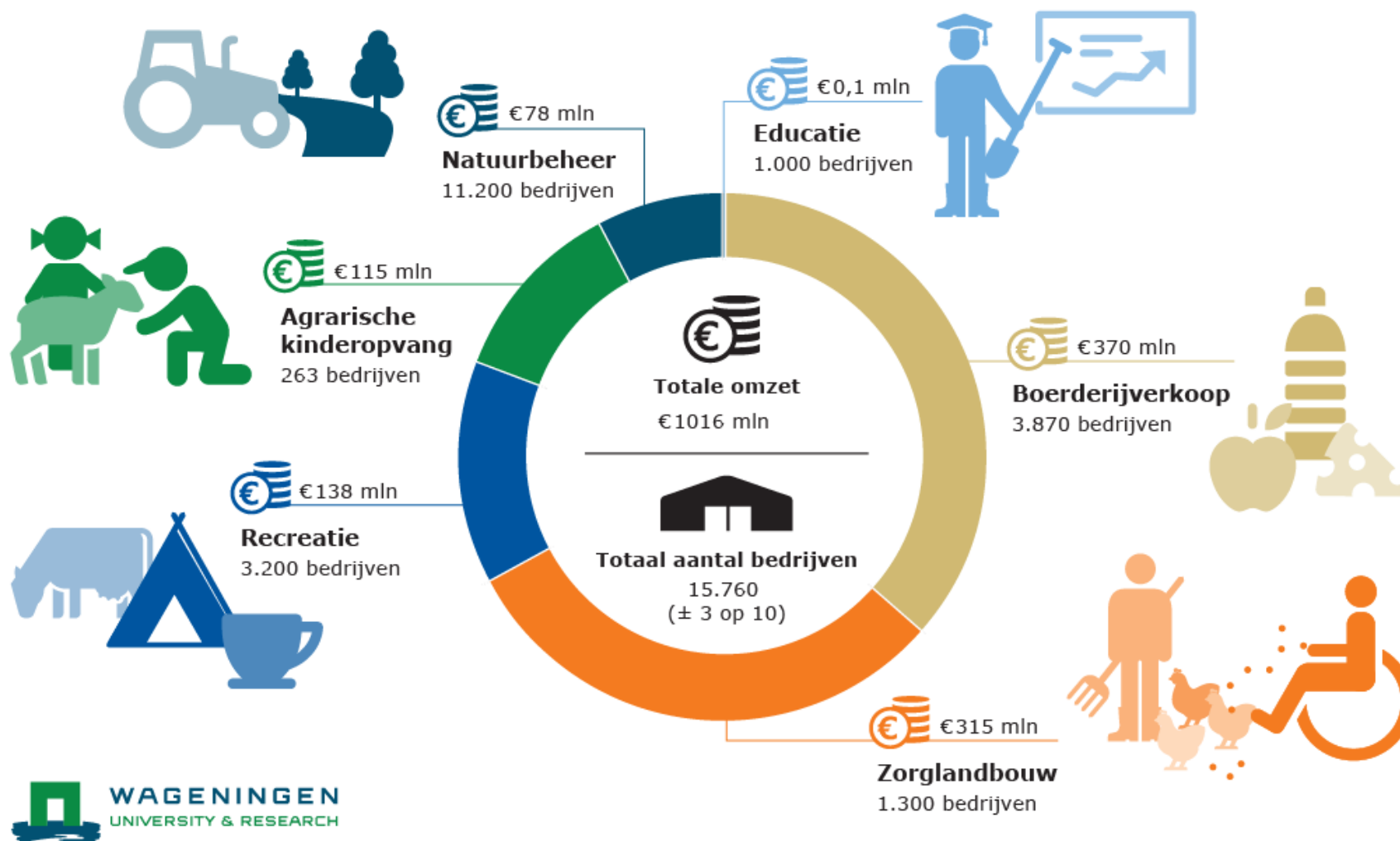
Bij de **agrarische kinderopvang** zijn er grote verschillen tussen kinderopvang en gastouderopvang. Zo maken 105 bedrijven met kinderopvang, buitenschoolse opvang, peuteropvang en vakantieopvang een omzet van 111 miljoen euro. Naast het groter aantal kindplaatsen zorgen meer bedrijven, een hogere bezettingsgraad, hogere tarieven van de kinderopvang voor een fors hogere omzet. De agrarische kinderopvang weet zich goed te onderscheiden; opvang met veel groen en op een agrarisch bedrijf is uniek.

De omzettoename bij **agrarisch natuurbeheer** is het gevolg van meer budget voor Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer (ANLb) door toegenomen belangstelling onder boeren. In totaal wordt op ruim 5% van het agrarische areaal enige vorm van agrarisch natuurbeheer uitgevoerd. Dit wordt gedaan door ongeveer 20% van de agrarische ondernemers in Nederland.

Ook **boerderijeducatie** werd qua omzet zwaar geraakt door de Covid-19-pandemie. Vanaf half maart ging Nederland in een lockdown en sloten de scholen tot aan de meivakantie. Het voorjaar is normaal gesproken goed voor meer dan 75% van de schoolbezoeken aan boerderijen en daarmee dus ook de voor omzet. Het aantal agrarische bedrijven met educatieactiviteiten is de laatste jaren wel gestegen, waarbij steeds meer educatieboeren zich aansluiten bij het Platform Boerderijeducatie Nederland.

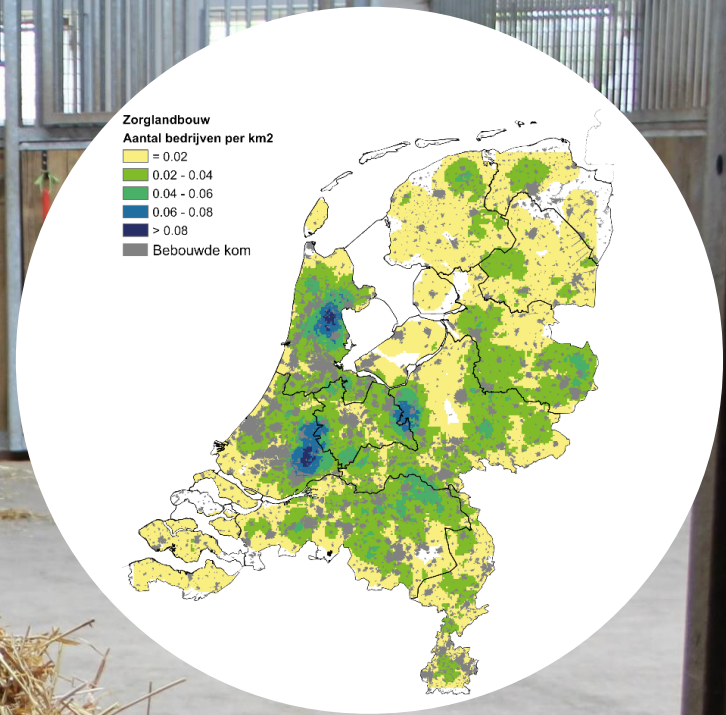
Multifunctionele landbouw in Nederland

Omzet per activiteit in de multifunctionele landbouw in 2020

Het totaal aantal bedrijven met multifunctionele landbouw is niet de som van de aantallen per activiteit.
Meerdere bedrijven hebben meer dan één activiteit per bedrijf.

Zorglandbouw

Zorglandbouw

Zorgboerderijen bieden zorg aan meerdere doelgroepen en in diverse vormen. Zo komen mensen voor dagbesteding of krijgen hulp om weer aan het werk te komen. Ook is wonen op een zorgboerderij toegenomen en bieden sommige zorgboeren behandelingen aan of logeermogelijkheden. Vanaf 2015 zijn gemeenten verantwoordelijk geworden voor de jeugdzorg en de lichtere vormen van ondersteuning voor volwassenen. De zwaardere vormen van ondersteuning voor volwassenen vallen onder de Wet Langdurige Zorg (WLZ). We zien in toenemende mate een verschuiving van gemeentelijke financiering naar de WLZ.

Ontwikkeling zorglandbouw, 2007-2020

	2007	2009	2011	2013	2018	2020
Aantal bedrijven	756	870	1.050	1.100	1.250	1.300
Omzet (in mln. euro)	45	63	80	95	250	315
Gem. omzet per bedrijf (in euro's)	60.000	72.500	75.000	87.500	200.000	242.500

Aantal zorgboerderijen opnieuw toegenomen

Het aantal zorgboerderijen is sinds 2018 met ongeveer 50 gestegen naar een niveau van 1.300 bedrijven (+4%) in 2020. Eind 2020 beschikten rond de 900 bedrijven over een gecertificeerd kwaliteitssysteem van de Federatie Landbouw en Zorg: een toename van 10% ten opzichte van 2018. Ook niet bij de Federatie aangesloten bedrijven (naar schatting 400 zorgboerderijen) hebben voor een groot deel een of andere vorm van certificering. Dit wordt in toenemende mate gevraagd door financiers van de zorg, dit in het kader van een verdere professionalisering.

Uit de sector wordt aangegeven dat er van de geïnteresseerde potentiële nieuwkomers daadwerkelijk maar een zeer klein deel een zorgbedrijf start. Dit zijn in toenemende mate ondernemers met een zorgachtergrond, en in mindere mate ondernemers afkomstig uit de agrarische hoek. Wel is een belangrijk deel

van de bestaande zorgboerderijen in aantallen cliënten en omzet doorgroeid, mede door maatschappelijke vraag en 'effectiever ondernemen'. Het totaal aantal cliënten dat in 2020 zorg werd verleend op een boerderij wordt ingeschat op ruim 30.000, een stijging van 20% ten opzichte van 2018. Het zijn vooral de kleine bedrijven met een beperkt aantal cliënten die zijn gestopt (redenen: te kleinschalig, oudere stoppende ondernemer, veranderende wet- en regelgeving).

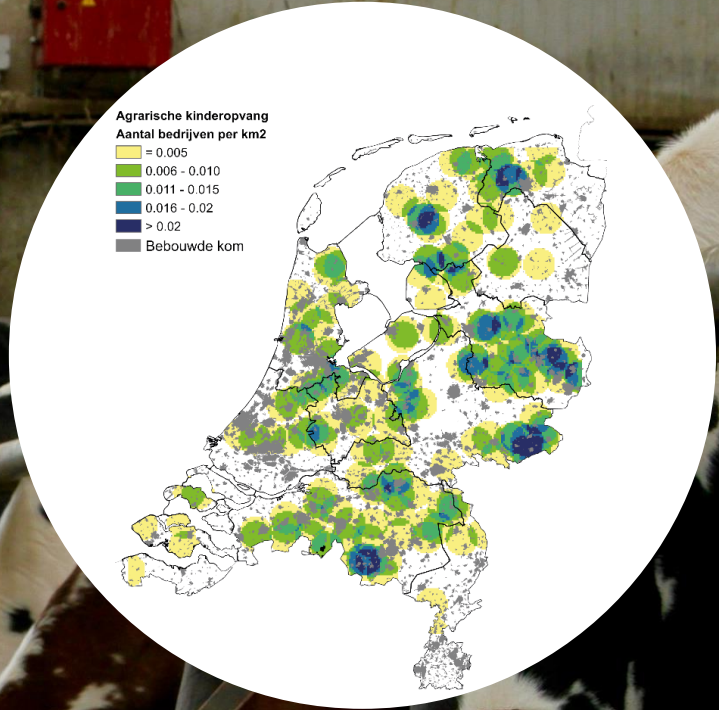
Omzet sinds 2013 meer dan verdrievoudigd

De omzet in de zorglandbouw is sinds 2018 verder gegroeid naar een niveau van ongeveer 315 miljoen euro in 2020. Na de transitie in 2015 zit de groei vooral binnen de zorg in natura (ZIN), bij de WLZ en de Jeugdzorg. Met name jeugdzorg brengt veel regeldruk met zich mee. In doorsnee betekent zwaardere zorg en woonzorg (7x24 uur) ook hogere tarieven. Het inkomstenniveau uit de financieringsbron PGB lijkt sinds 2018 iets teruggelopen. De sterkste groei in omzet komt voort uit de WLZ. De gemiddelde omzet per zorgboerderij wordt geschat tussen de 240 en 245 duizend euro. De spreiding in omzet tussen bedrijven is nog steeds groot; dit komt door de diversiteit tussen zorgbedrijven in omvang (aantallen cliënten), type zorg, maar ook door ondernemerskwaliteiten.

In 2020 heeft de Covid-19-pandemie volgens de deskundigensessie geleid tot naar schatting 5 tot 10% minder omzet, die overigens deels is gecompenseerd door het Rijk. Zonder corona zou de omzet dus nog een paar procent hoger zijn uitgevallen.

Professionalisering en specialisering

De zorgzwaarte van cliënten neemt steeds verder toe. Dit is zowel te zien bij ouderen als bij de meer psychiatrische/psychosociale zorg (waaronder jeugd). De zorgboerderijen zijn in toenemende mate gespecialiseerd met een focus op jeugd, arbeids(re)integratie, verslavingszorg, dementie of verstandelijke beperking. De behoefte aan specialistische jeugdzorg en met name ouderenzorg lijkt nog verder toe te nemen. De specialisatie van zorgboerderijen op bepaalde typen zorg voor bepaalde doelgroepen zal verder doorzetten. Veel aandacht wordt al besteed aan scholing en kwaliteitskaders. Ook aan de kant van de aanbesteders zien we in de afgelopen jaren een verdergaande concentratie plaatsvinden.

Agrarische kinderopvang

Agrarische kinderopvang

Bij agrarische kinderopvang gaat het om boerderijen die kinderen van anderen opvangen. Dit kan in grootte variëren van gastouderopvang tot kinderopvang met behulp van personeel.

Ontwikkeling agrarische kinderopvang, 2007-2020

	2007	2009	2011	2013	2018	2020
Aantal bedrijven	20	64	209	219	245	263
Omzet (in mln. euro)	4	14	20	26	78	115

Toename aantal bedrijven

Het totale aantal agrarische bedrijven dat kinderen opvangt is ten opzichte van 2018 met 7% toegenomen naar circa 263 bedrijven. Hiervan zijn ongeveer 105 bedrijven met kinderdagopvang (KDV) en/of buitenschoolse opvang (BSO), peuteropvang en vakantieopvang. Van deze bedrijven is ongeveer de helft aangesloten bij de Verenigde Agrarische Kinderopvang (VAK). De overige bedrijven met kinderopvang (158) bieden zogenaamde gastouderopvang aan. Agrarische kinderopvang vind je vaker op melkveebedrijven.

Omzet per bedrijf fors toegenomen

De omzet in de agrarische kinderopvang is de afgelopen twee jaar flink gestegen: van 78 miljoen euro in 2018 naar 115 miljoen euro in 2020. Deze omzetstijging komt grotendeels bij de tak kinderopvang vandaan. Een groei van het aantal kindplaatsen, meer bedrijven, een iets hogere bezettingsgraad en hogere tarieven van de kinderopvang zorgen voor een fors hogere omzet. In 2020 heeft een gemiddeld bedrijf 38 KDV-plaatsen en 17 BSO-plaatsen. Omdat niet alle bedrijven BSO hebben, is de gemiddelde omvang van een BSO 34 plaatsen. De gemiddelde omzet per bedrijf is toegenomen naar ruim een miljoen euro.

De gemiddelde omzet van gastouderopvang is 23.000 euro. Deze omzet is gestegen door een hoger uurtarief maar ook door de ontwikkeling van gastouderopvang als een professionele neventak voor een extra financiële pijler onder het agrarische bedrijf.

Groen is een trend

De ontwikkeling van de markt voor kinderopvang ziet er goed uit, en dit is zeker het geval voor opvang met 'groen' en 'dieren'. De gemiddelde omvang van de bedrijven neemt nog steeds toe. Corona heeft geen direct negatief effect gehad op de omzet van deze sector, al waren er meer afmeldingen in de BSO door thuiswerkende ouders. Voor de komende jaren is in de bedrijfsvoering het vinden en vasthouden van voldoende personeel een uitdaging. De agrarische kinderopvang is professioneel: veel bedrijven zijn aangesloten bij branche organisatie VAK en werken met kwaliteitssystemen. Deze professionalisering is er ook in de gastouderopvang waar steeds vaker 5 dagen in de week opvang wordt aangeboden. In de reguliere kinderopvang is de trend van vergroening ook zichtbaar. Echter, de agrarische kinderopvang onderscheidt zich nog steeds.

Ontwikkeling agrarische kinderopvang, 2007-2020

	2007	2009	2011	2013	2018	2020
Totaal aantal	20	64	209	219	245	263
- kinderopvang	10	-	60	70	95	105
- gastouderopvang	-	-	149	149	150	158
Omzet (in mln. euro)	4	14	20	26	78	115
- kinderopvang	2	14	18	23	76	111
- gastouderopvang	-	-	2	3	2	4
Gemiddelde omzet kinderopvang (euro)	200.000	220.000	300.000	330.000	800.000	1.000.000
Gemiddelde omzet gastouderopvang (euro)	-	-	12.000	17.000	13.000	23.000

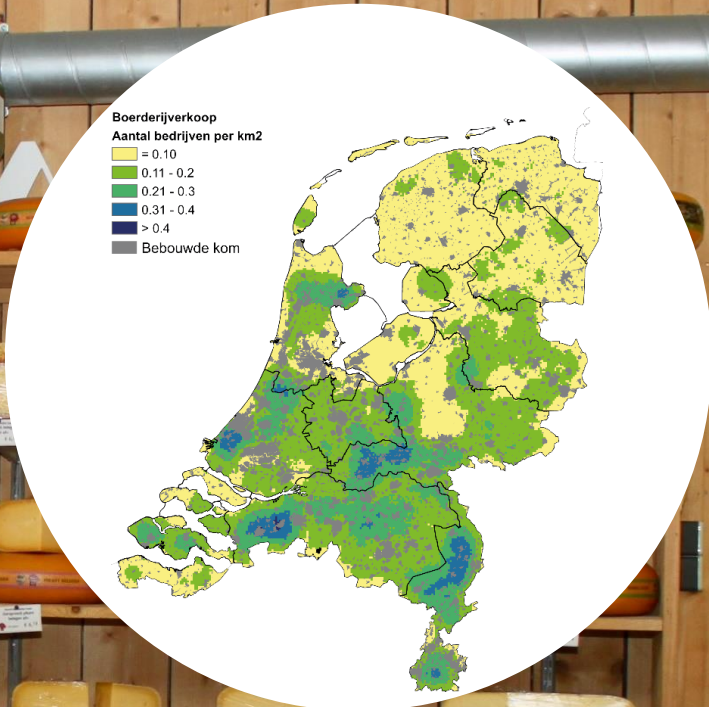
Gemeenten kritisch bij vergunningverlening

Steeds meer gemeenten zijn terughoudend in het afgeven van vergunningen vanwege luchtkwaliteitseisen. Dit kan een bedreiging vormen voor de groei omdat kinderopvang vaak wordt aangeboden op veehouderijbedrijven. Dit zal ook afhangen in hoeverre gemeenten in de nieuwe omgevingswet maatwerk bieden aan nieuwe initiatieven en ook de voordelen van kinderopvang in het buitengebied meenemen.

Boerderijverkoop
Aantal bedrijven per km²

- = 0.10
- 0.11 - 0.2
- 0.21 - 0.3
- 0.31 - 0.4
- > 0.4
- Bebouwde kom

Boerderijverkoop

Boerderijverkoop

Onder boerderijverkoop wordt verstaan de directe afzet van een boer of tuinder aan consumenten (0 schakels). In deze meting nemen we ook de seizoensverkoop van een aantal voedselproducten langs de weg mee.

Ontwikkeling boerderijverkoop, 2007-2020

	2007	2009	2011	2013	2018	2020
Aantal bedrijven	2.850	3.000	3.300	2.720	3.160	3.870
Omzet (in mln. euro)	89	128	147	142	271	370

In deze meting uitgegaan van 0 schakels

In deze meting gaan we uit van rechtstreekse levering door boeren en tuinders van voedselproducten aan de consument. Overige korte ketens met 1 tussenschakel worden niet meegenomen; de omzet hiervan wordt in een andere studie (Venema et al., 2021)¹ in kaart gebracht. Ook sierteeltproducten blijven net als in de vorige omzetsmetingen buiten beschouwing, omdat het inzicht in de boerderijverkoop binnen sierteeltsectoren vooralsnog ontbreekt.

Bijzonder jaar door corona

Door de Covid-19-pandemie zien we een toegenomen vraag naar producten rechtstreeks van de boerderij en daardoor over de hele linie een stijging, zowel in het aantal bedrijven als in de omzet per bedrijf. De grootste stijging doet zich voor bij het aantal kleine verkooppunten langs de weg. Daar zien we een groei van 75%. Maar ook het aantal grote kramen langs de weg (+10%), kleine en middelgrote boerderijwinkels (+25%), grote boerderijwinkels (+10%) en bedrijven die leveren aan huis (+25%) is gestegen. Alleen het aantal kramen op boerenmarkten is gelijk gebleven.

¹¹ Venema, Gabe, Mariël Benus, Walter van Everdingen, Linda Puister-Jansen, Gerben Splinter, Marcel Vijn en Dominique van Wonderen, 2021. Agrarische productie ten behoeve van de korte keten. Een landelijke meting. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2021-067.

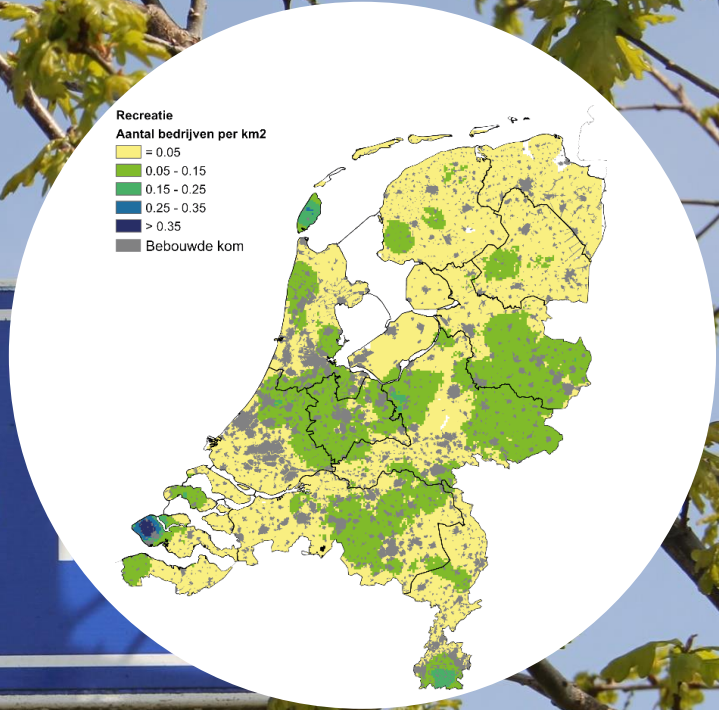
Ook is in de meeste afzetkanalen een stijging van de omzet per bedrijf te zien. We zagen een aantal innovatieve ondernemers een zogenaamde 'drive through' organiseren, waarbij consumenten met hun auto langs bijvoorbeeld een kraam met aardbeien konden rijden. De omzet van grote kramen langs de weg is dan ook met 20% toegenomen. Ook boerenmarkten (+10%) en boerderijwinkels (+20%) laten een omzetsijging zien per bedrijf. Voor kleinere verkooppunten langs de weg en bedrijven die leveren aan huis is het aantal bedrijven hoger ingeschat, maar blijft de omzet per bedrijf gelijk aan 2018. Er zijn gewoon dus meer van dit soort bedrijven bij gekomen. Doordat in alle afzetkanalen het aantal bedrijven behoorlijk is gestegen en de omzet per bedrijf is gestegen of minimaal gelijk gebleven, is de omzet van alle afzetkanalen samen fors gestegen.

De totale omzet van boerderijverkoop wordt voor 2020 ingeschat op 370 miljoen euro.

Schatting van het aantal bedrijven en de omzet van alle afzetkanalen, 2020

Afzetkanaal	Subcategorie (naar omzet)	Aantal bedrijven	Omzet per bedrijf (in euro's)	Totale omzet afgerond (in mln. euro)
Langs de weg	Klein	1.100	5.000	6
	Groot	650	115.000	75
Op de markt	Boeren	100	140.000	14
Boerderijwinkel	Klein	600	55.000	33
	Middel	750	180.000	135
	Groot	170	480.000	82
Levering aan huis		500	50.000	25
Totaal		3.870		370

Peter Jacobs

 Landgoed de Hulthenhoek

Peter Jacobs pad

Wandel- en fietspad

Recreatie over boerenland

Uit respect voor landbouw en natuur vragen wij wandelaars om:

- op het pad te blijven
- honden aan de lijn te houden

'Wandelpad over boerenland' is een initiatief uit het Groenblauw Stimuleringskader, mede mogelijk gemaakt door provincie Noord-Brabant en gemeente Boxmeer

Recreatie

Bij recreatie op de boerderij gaat het zowel om dagrecreatie als verblijfsrecreatie. Voorbeelden van bedrijven met dagrecreatie zijn bedrijven met activiteiten, zoals boerengolf of poldersport. Onder verblijfsrecreatie vallen bedrijven met een boerderijcamping, groepsaccommodatie of bed & breakfast (B&B).

Ontwikkeling recreatie, 2007-2020

	2007	2009	2011	2013	2018	2020
Aantal bedrijven	2.432	2.240	2.884	2.777	3.140	3.200
Omzet (in mln. euro)	92	121	156	151	221	138

Recreatie zwaar geraakt door corona

In 2020 werd de sector zwaar geraakt door de Covid-19-pandemie. In het voorjaar was er een lockdown en werden hele regio's gesloten voor recreatie. Dat is juist de periode waarvan veel aanbieders het moeten hebben omdat veel Nederlanders in de zomer traditioneel naar het buitenland gaan. Daarentegen brachten veel Nederlanders vanwege de onzekere situatie in de zomer hun vakantie door in eigen land en is in die periode de omzet enigszins gestegen. Het ging dan vooral om vakantie in de eigen kring ('bubbel').

Groepsaccommodaties hebben een heel slecht jaar gehad; de bezettingsgraad jaarrond daalde van 35% naar 10% en de omzet daalde van 54 miljoen euro in 2018 naar 8 miljoen in 2020. Voor de sector als geheel was er een omzetsdaling van 38%.

Het aantal boerderijen dat recreatie aanbiedt is in 2020 iets gestegen naar ongeveer 3.200 bedrijven. Het aantal campings en groepsaccommodaties nam iets af, maar het aantal huisjes/appartementen groeide enigszins. Er was vooral een toename in de kleinschalige horeca, omdat veel Nederlanders het platteland opzochten en er behoefte was aan accommodaties waar mensen

konden eten en drinken. Het aantal B&B's is gelijk gebleven, maar ook hier ging de bezettingsgraad omlaag en wel van 50% naar 35%.

Ook de zakelijke markt werd zwaar geraakt. Veel vergaderingen gingen online en daardoor werd er veel minder vergaderd op de boerderij en liep de omzet met twee derde terug van 19 miljoen euro naar 6 miljoen euro. Online vergaderen blijft mogelijk in de toekomst gemeengoed en heeft dan blijvende impact op deze vorm van dagrecreatie

De totale omzet van recreatie op de boerderij wordt voor 2020 ingeschat op 138 miljoen euro en dat is ruim 35% lager dan in 2018. Indien er geen corona was uitgebroken en het aantal seizoensdagen en de bezettingsgraad gelijk waren gebleven aan 2018, dan had de omzet van recreatie op de boerderij naar schatting 233 miljoen euro bedragen.

Omzetschatting recreatie naar recreatievorm, 2020

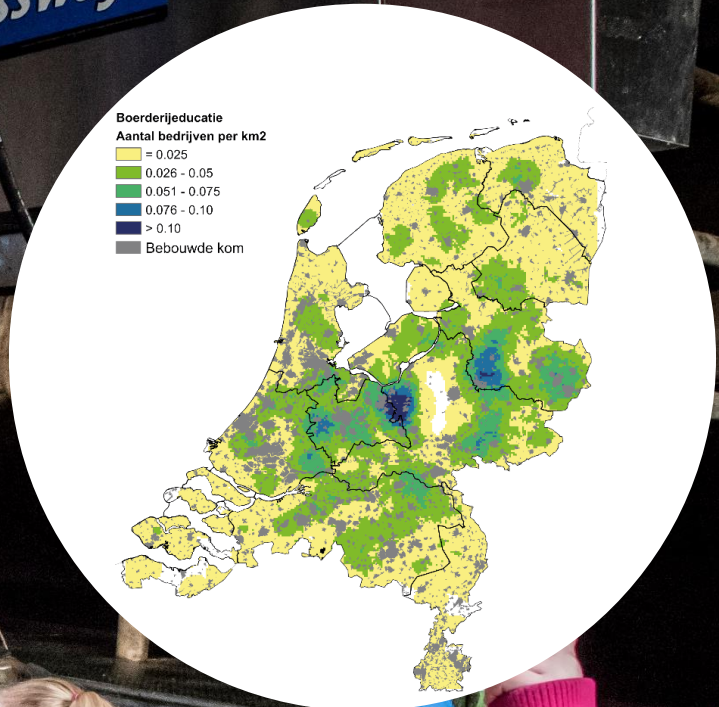
Vorm	Aantal bedrijven	Gem. omzet (in euro's)	Totale omzet (in mln. euro)	(2018)
Verblijfsrecreatie			103	(137)
Boerderijcamping	685	46.000	32	(33)
B&B	380	43.000	16	(24)
Huisjes/appartementen	525	90.000	47	(27)
Groepsaccommodaties	380	22.000	8	(54)
Dagrecreatie			35	(84)
Sport, spel, cursussen	350	31.000	11	(32)
Verhuur recreatiegoederen	470	13.000	6	(9)
Horeca (inclusief kookworkshops)	500	24.000	12	(24)
Vergader/ontvangst	700	8.000	6	(19)
Totaal	3.200 a)		138	(221)

a) Meerdere bedrijven bieden meerdere vormen van dag- en/of verblijfsrecreatie aan

b) Omzetschatting 2018 tussen haakjes

Xpressway

Boerderijeducatie

SEA WATER SAILS WIND
GAAST

Boerderijeducatie

Bij boerderijeducatie volgen schoolklassen uit (veelal) het basis-onderwijs een of meerdere lessen op de boerderij. Belevend en ontdekkend leren staan tijdens deze boerderijlessen centraal. De aangeboden lesprogramma's sluiten aan op de thema's uit het onderwijs. Vaak terugkerende thema's zijn: de groei van planten en dieren, de herkomst van ons voedsel herkennen, gezond voedsel voor mens en dier, de seizoenen, de boer en zijn omgeving, duurzaamheid en klimaat.

Ontwikkeling boerderijeducatie, 2007-2020

	2007	2009	2011	2013	2018	2020
Aantal bedrijven a)	500	500	800	800	665	1.000
- Waarvan aangesloten bij Platform Boerderijeducatie Nederland b)	150	160	200	200	240	325
Omzet (in mln. euro) c)	1,5	1,7	2,2	2	0,8	0,1

a) Bron: CBS landbouwtelling (afgerond) vanaf 2011 en 2018 afgeleid; b) Voorheen Stichting Educatief Platteland; c) Voor 2018 was sprake van een overschatting van de omzet.

Aantal educatieboerderijen met keurmerk stijgt nog steeds

Het aantal agrarische bedrijven met educatieve activiteiten is de laatste jaren gestegen tot ongeveer 1.000 land- en tuinbedrijven. Boerderijeducatie komt het meest voor op melkveebedrijven (meer dan 50%). De laatste jaren zien we een toename van het aantal deelnemende bedrijven in de varkens- en pluimveehouderij. Ongeveer een derde van het aantal educatieboerderijen (325 stuks eind 2020) is aangesloten bij het Platform Boerderijeducatie Nederland. Dit aantal is de laatste jaren flink gestegen en neemt nog steeds toe tot circa 370 eind 2021. Daarnaast waren er in 2020 verspreid over Nederland 20 boerderijen die meedoen met de Boerderijschool (www.boerderijschool.nl). De overige groep van circa 650 bedrijven biedt in kleinschalige vorm educatie aan.

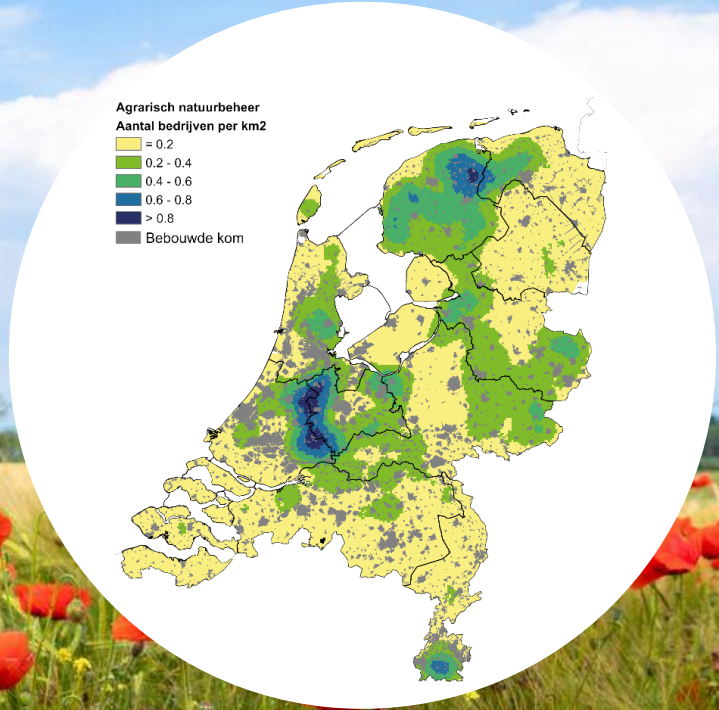
Omzet enorm gedaald als gevolg corona

In 2020 werd de boerderijeducatie zwaar geraakt door corona. Vanaf half maart ging Nederland in een lockdown en sloten de scholen tot aan de meivakantie. Het voorjaar is normaal gesproken goed voor meer dan 75% van de schoolbezoeken aan boerderijen en daarmee dus ook de voor omzet. Vanwege corona zijn er na die tijd in 2020 nauwelijks tot geen lessen aan schoolkinderen geweest op de boerderij. Ook de Boerderijschool ondervond hinder en omzetverlies door de coronapandemie, maar kon haar activiteiten nog wel voortzetten. Als gevolg van corona is de omzet in 2020 gedaald tot naar schatting 100.000 euro waarvan twee derde voor rekening komt van de Boerderijschool.

De laatste jaren tot de uitbraak van de coronapandemie groeide het aantal klassen dat de boerderij bezoekt. In het schooljaar 2018-2019 bezochten 67.000 schoolkinderen een van de aangesloten boerderijen bij het Platform. Door de groei in het aantal bedrijven en de lichte toename van de vergoeding wordt het potentieel van boerderijeducatie zonder corona ingeschat op circa 900.000 euro. De potentiële bijdrage aan de totale omzet uit multifunctionele landbouw blijft gering, maar boerderijeducatie draagt wel in belangrijke mate bij aan de profilering van de land- en tuinbouw en het platteland.

Meer professionalisering

Steeds meer educatieboeren sluiten zich aan bij het Platform Boerderijeducatie Nederland dat in 2021 uit 18 regionale samenwerkingsverbanden bestaat (www.boerderijeducatienederland.nl). Hiermee is er een landelijke dekking. Partijen willen hierdoor komen tot een verdere professionalisering en uniformering van boerderijeducatie door middel van het Keurmerk Boerderijeducatie Nederland en door gebruik te maken van elkaars expertise. De bestaande samenwerking met ZuivelNL en het overheidsprogramma Jong Leren Eten loopt al jaren na tevredenheid. Ook ziet Platform Boerderijeducatie Nederland kansen in uitbreiding richting plantaardige sectoren, zowel groenten en fruit als akkerbouw, en is er een groeiende vraag vanuit het voortgezet onderwijs voor lessen op de boerderij/tuinderij.

Agrarisch natuurbeheer

Agrarisch natuurbeheer

Agrarisch natuurbeheer betekent dat ondernemers natuur op eigen grond onderhouden, zoals een houtwal of een bloemrijke akkerrand. Agrariërs kunnen hiervoor subsidie ontvangen ter compensatie van derving aan agrarische inkomsten. Sinds 2016 loopt de aanvraag voor subsidie van Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer (ANLb) via ongeveer 40 regionale collectieven. BoerenNatuur.nl is de landelijke vereniging van alle agrarische collectieven.

Ontwikkeling agrarisch natuurbeheer, 2007-2020

	2007	2009	2011	2013	2018	2020
Aantal bedrijven	14.000	13.250	11.000	11.000	10.000	11.200
Omzet (in mln. euro)	61	61	62	61	66	78
Gem omzet per bedrijf	4.400	4.600	5.600	5.600	6.600	7.000

Bronnen voor 2020: RVO, LNV/IPO/BIJ12.

Deelnemers en beheerd areaal nemen verder toe

Het aantal agrarische bedrijven in 2020 met opbrengsten uit agrarisch natuurbeheer ligt op een niveau van ruim 11.000 bedrijven. Hiervan ontvangen bijna 11.000 bedrijven een uitbetaling via de regeling agrarische natuur- en landschapsbeheer (ANLb) (bron: RVO).

Het beheerde areaal agrarisch natuurbeheer door collectieven bedroeg in 2018 76.900 netto hectare, 2 jaar later is dit areaal toegenomen tot een niveau van 88.800 uitbetaalde netto hectare (bron: RVO). Het overgrote deel van het areaal wordt beheerd binnen de categorie open grasland (vooral weidevogels). Relatief vinden we de sterkste toenames terug in de categorieën open akkerland en water. De laatste categorie heeft te maken met meer combinaties tussen waterschappen en collectieven, vooral gericht op schoner water en robuustere waterhuishouding (bron: BoerenNatuur).

Nog een klein deel van de oppervlakte agrarisch natuurbeheer (1.537 ha) valt onder de sinds 2016 gesloten regeling Subsidie Natuur- en Landschapsbeheer (SNL-a) (bron: LNV, IPO, BIJ12 (2021)).

In totaal wordt op ruim 5% van het agrarische areaal enige vorm van agrarisch natuurbeheer uitgevoerd. Dit wordt gedaan door ongeveer een op de vijf agrarisch ondernemers in Nederland.

Omzet via agrarisch natuurbeheer stijgt door

Sinds 2018 is het uitbetaalde bedrag via de ANLb met ruim 25% toegenomen van 61,5 miljoen naar 77 miljoen euro in 2020. Daarnaast is er in 2020 nog een beperkt bedrag (1,4 miljoen euro) uitgekeerd via de in 2016 gesloten regeling Subsidie Natuur- en Landschapsbeheer (SNL-a). Dit bedrag slinkt ieder jaar verder omdat de afgesloten contracten aan individuele agrariërs (voor 6 jaar) van voor het jaar 2016 uiterlijk in 2021 zullen aflopen. In 2018 betrof het nog een uitgekeerd bedrag van 4,7 miljoen euro.

De totale omzet van het agrarisch natuurbeheer is tussen 2018 en 2020 per saldo met 12 miljoen euro gestegen tot 78 miljoen euro. De provincie met het hoogste bedrag aan uitbetalingen voor agrarisch natuurbeheer is Friesland (14,4 miljoen euro), gevolgd door Gelderland met 10,5 miljoen euro (bron: LNV, IPO, BIJ12, 2021).

De jaarlijkse betalingen aan de collectieven zijn evenwel gebaseerd op de gemaakte extra kosten en de gedeelde inkomsten die voortvloeien uit de aangegane gebiedsovereenkomst. Dit kan worden aangevuld met eventuele dekking van uitvoerings- en transactiekosten tot 20% van de betaalde premie aan individuele agrariërs. De uitbetalingen zelf die agrariërs ontvangen leiden dus niet tot meer inkomen. Wel kan het zijn dat meer agrarisch natuurbeheer in de bedrijfsstrategie past, en dat dit ondersteuning biedt aan inkomsten via andere multifunctionele activiteiten (zoals recreatie of verkoop regioproducten).

Klantvraag en
onderzoeksopzet

Klantvraag en onderzoeksopzet

Behoeftte aan recente omzetcijfers

Het ministerie van LNV, de vakgroep multifunctionele landbouw van LTO Nederland en het Platform Multifunctionele Landbouw hebben behoefte aan een nieuwe monitoring van de economische ontwikkeling van de multifunctionele landbouw. Multifunctionele landbouw is voor een steeds groter aantal bedrijven een economische pijler binnen de bedrijfsvoering. Het draagt daarmee bij aan economische activiteit op het platteland. Vandaar de behoefte om antwoord te krijgen op de vraag: Hoe heeft de multifunctionele landbouw en de diverse activiteiten daarbinnen zich tussen 2018 (laatste meting) en 2020 ontwikkeld qua omzet en structuur? In hoeverre heeft de covid-19 pandemie deze ontwikkeling beïnvloed?

Deze brochure geeft in de reeks 'Kijk op multifunctionele landbouw' een beknopt overzicht van de omzetontwikkeling voor zes activiteiten binnen de multifunctionele landbouw: zorg, agrarische kinderopvang, boerderijverkoop, recreatie, boerderijeducatie en agrarisch natuurbeheer over de periode 2007-2020. Deze activiteiten vallen onder de definitie van de multifunctionele landbouw waarvoor destijds (in 2007) door de Taskforce Multifunctionele Landbouw is gekozen. Het tot stand komen van verbindingen tussen burgers/consumenten en boeren staat hierbij voorop.

Evenals in voorgaande publicaties staan de resultaten van de CBS-landbouwtelling aan de basis voor het onderzoek naar aantallen bedrijven. In dit geval zijn er recente cijfers voor 2020 beschikbaar. Op basis van gegevens van brancheorganisaties, via interviews met personen uit de betrokken sectoren en literatuurstudie is net als bij de voorgaande metingen een zo goed mogelijke inschatting van gemaakt van de daadwerkelijk aantallen bedrijven en omzet. Bij het consulteren van deskundigen is zo veel mogelijk rekening gehouden met informatie uit diverse regio's om een landelijk beeld te verkrijgen. Op deze wijze zijn de cijfers voor 2020 vastgesteld.

Hieronder worden per indicator de belangrijkste bronnen weergegeven en eventuele verschillen ten opzichte van voorgaande metingen toegelicht.

Aantal bedrijven

Op basis van de Landbouwtelling voor 2020 is door raadpleging van andere databestanden van het CBS en de brancheorganisaties en via interviews met stakeholders het daadwerkelijk aantal bedrijven geschat voor 2020. Uit eerder onderzoek is namelijk gebleken dat de cijfers uit de Landbouwtelling een onderschatting geven van het werkelijk aantal bedrijven met multifunctionele activiteiten. De voornaamste verklaring hiervoor is het feit dat steeds meer ondernemers hun bedrijf splitsen in meerdere zelfstandige eenheden met een eigen rechtsvorm en boekhouding. Andere verklaringen zijn dat ondernemers de verbrede landbouwactiviteit niet als zodanig herkennen en meenemen in de Landbouwtelling.

De kaartjes met de ruimtelijke verdeling van de diverse multifunctionele activiteiten op agrarische bedrijven in Nederland zijn overigens wel uitsluitend gebaseerd op de Landbouwtelling voor 2020.

Omzet: wijziging definitie activiteiten

De gepresenteerde cijfers geven de ontwikkeling in omzet weer als indicator voor de omvang van de economische activiteit. Hierbij wordt niet gecorrigeerd voor inflatie en geen rekening gehouden met de kosten die door bedrijven moeten worden gemaakt om deze omzet te realiseren. Bij boerderijverkoop wordt met ingang van 2018 ook de verkoop van een aantal seizoensproducten (aardbeien, asperges en kersen) langs de weg meegenomen. Bij agrarisch natuurbeheer worden vanaf 2016 de vergoedingen uitbetaald via ongeveer 40 agrarische collectieven. Het aantal deelnemers en omzet is vanaf dat moment afgeleid van de deelnemers aan deze collectieven.

Wageningen University & Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssq@wur.nl
wur.nl

Wageningen University & Research
RAPPORT
2022-030
ISBN 978-94-6447-193-9

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.800 medewerkers (6.000 fte) en 12.900 studenten behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.